

9. Торопцева А. Проблема психологізму та суб'єктивності его-документів як джерел з історії у поглядах зарубіжних науковців. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2018. № 2. С. 91–95.

Бойко Ірина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПРИЧИНИ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

Ключові слова: *Чорнобильська трагедія, Прип'ять, Атомна електростанція, СРСР.*

Keywords: *Chernobyl tragedy, Prip'yat, Nuclear power plant, USSR.*

Чорнобиль та Прип'ять – міста, що багатьом відомі своїм статусом міст-привидів. Їх долю змінив квітень 1986 р., що став для них останнім, перетворивши їх територію на 30-кілометрову зону відчуження. Природно, і сьогодні актуальним залишається питання: аварія на ЧАЕС стала закономірністю чи випадковістю? Що стало її причинами та передумовами?

Перша причина, що потребує уваги – це технічні та проєктні недоліки у будівництві самої станції. Органи КДБ, які пильно контролювали процес будівництва, починаючи з 1973 р., фіксували численні порушення, виявлені випадки використання арматурних каркасів зі сталі низької якості, їх неякісне електрозварювання, що значно погіршувало темпи роботи будівельників.

До того ж відбувалися несанкціоновані модифікації креслень без згоди проєктної організації. Так, у 1975–1976 рр. було виявлено використання непридатних для експлуатації циркулярних труб. Водночас надходили перші попередження про можливе виникнення надзвичайних ситуацій [4, с. 9–13]. Також були зафіксовані випадки масових крадіжок будівельних матеріалів через відсутність огорожі території та її охорони.

Проте такі повідомлення переважно ігнорувались партійними й державними органами. Небезпечні ситуації все ж виникали. У проміжку 1977–1981 рр. відбулося 29 аварійних зупинок, а в 1982 р. сталася аварія, внаслідок якої відбувся викид радіоактивних речовин. Про небезпечне становище працівників станції та жителів навколишніх сіл попереджено не було.

Таке недбале ставлення зумовлювалось, зокрема, двома факторами. Перший з них – відсутність своєчасного та якісного постачання матеріалів. Яскравим прикладом цього слугує розслідування репортерки газети «Трибуна енергетика» Любові Ковалевської, що виявила: понад 70 % обладнання мало жахливі дефекти, частина з них була невідповідних характеристик для будівництва, а частина не надійшла зовсім [3, с. 55–56].

Другий фактор – «класичний» у своєму розумінні, – тиск з боку партії, що вимагала швидких та неосяжних результатів. Саме цей тиск і є другою причиною аварії. Радянський уряд робив акцент на швидких та великих досягненнях, бажаному виконанні та перевиконанні плану навіть за відсутності належного обладнання та значної кількості професіоналів.

Постійне відтермінування введення в експлуатацію енергоблоків викликало у партійних та державних органів незадоволення. І це попри те, що воно було

спричинене проблемами з постачанням матеріалів та банальною відсутністю досвіду будівництва АЕС у головній підрядній установи «Кременчукгесбуд». Невиконання плану часто загрожувало робітникам позбавленням премій, а надалі винесенням доган, що в гіршому випадку заносились в особову справу і могли стати причиною для звільнення.

Аварійна ситуація 1982 р. не переконала адміністрацію станції змінити пріоритет з перегонів за великими обсягами виробництва електроенергії на питання безпеки й надійності роботи ЧАЕС. Надмірні вимоги до працівників, хаотична організація праці, недбалість щодо технічних аспектів поступово підштовхували становище станції до критичних ситуацій. Так у 1983–1985 рр. сталося ще 9 аварій та 68 відмов її основного обладнання [2, с. 54–55].

Із січня 1986 р., тиск на працівників станції значно посилювався через повільне будівництво п'ятого енергоблока. Розв'язання проблеми повільного будівництва запропонував Анатолій Майорець – новий міністр енергетики та електрифікації. За його ідеєю, процес будівництва можна було скоротити з потрібних семи блоків до п'яти, якщо процеси проєктування станції та її будівництво проводити одночасно [3, с. 30–42].

Подібне нехтування безпекою і стало третьою причиною аварії на ЧАЕС.

Будь-які відхилення від норми, критичні ситуації та проблеми приховувались та вимогливо цензурувались. Натомість офіційно питання безпеки позиціювалися як першочергові, становище станції знаходилось «під контролем». Наприклад, головний інженер ЧАЕС Микола Фомін у журналі «Радянське життя» наголошував на абсолютній безпечності станції, автоматична система якої в разі небезпеки зможе зупинити реактор.

Проблема полягала ще й у тому, що розвиток атомної енергетики відбувався швидше, ніж її досвід експлуатації, що могло призводити до аварійних ситуацій, не передбачених ані технічним регламентом, ані проєктом чи інструкціями. У такому разі роботу припиняли для виявлення причин аварії та розробки інструкцій у разі потенційного її повторення. Проте передбачити аварію на ЧАЕС було неможливо, враховуючи вплив на технічні проблеми особливостей суспільно-політичного розвитку.

В середині 1980-х рр. у більшості країн світу змінилося ставлення до атомної енергетики. Детально аналізувались наявні проєкти, розроблялись заходи з підвищення безпеки, проводились необхідні науково-дослідні та конструкторські роботи. В СРСР аналогічні роботи не були виконані, а спроби їх організувати мали разовий і однобічний характер.

Важливим аспектом у питанні безпеки було використання реактора РБМК. За величними оцінками своїх творців, реактори типу РБМК є безпечними настільки, що їх спокійно можна ставити в центрі міста. Вони мали значну і потрібну перевагу – просте та економне використання, вдвічі більша ефективність вироблення електроенергії, порівняно з реактором ВВЕР, що був більше поширений на європейських АЕС та був більш безпечним аналогом. Проте однією з головних небезпек цього типу реактора було неможливе побудування контфаймента – захисної зовнішньої оболонки, що у випадку аварії повинна була стримувати радіоактивні викиди. Без неї не буде майже жоден реактор у світі.

Радянська влада в такий спосіб могла дійти до своєї бажаної мети – досягнути великого ефекту за найменших витрат, відсуваючи питання безпеки на задній план. Звісно, були й ті, хто наголошував на небезпеці РБМК, зокрема це Іван Жежерун, радянський фізик та співробітник Інституту атомної енергії ім. Курчатова, якого за вказівку на ймовірну аварію через недоліки у конструкції оголосили психічно неадекватною людиною, витиснувши з наукового колективу [1, с. 12–14].

Отже, варто зазначити, що саме нехтування і легковажне ставлення до будівництва й експлуатації станції, питань безпеки, гонитва за уявними результатами та високими показниками, що притаманні тоталітарній політичній системі, та особливості режиму в СРСР, який ігнорував проблеми, критику, альтернативні знання і погляди, спричинили найбільшу техногенну катастрофу ХХ ст.

Джерела та література

1. Барановська Н. Чорнобильська трагедія. Нариси з історії. Київ: Інститут історії України НАН, 2011. 254 с.
2. Ніколіна І. Аварія на Чорнобильській АЕС: глобальні причини техногенної катастрофи. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*. 2022. № 44. С. 54–59.
3. Плохій С. Історія ядерної катастрофи. Київ: Фоліо, 2020. 396 с.
4. Чорнобильське досьє КГБ: від будівництва до аварії: збірник документів про катастрофу на Чорнобильській АЕС. Київ: Український інститут національної пам'яті, 2020. 688 с.